

acc 40 10

Anders Värmes historier.

Sågner från Vätterns kust (V. Tollstad i Lysings här,
Östergötland).

Ur minnet upptecknade av AUG. HÆFFNER år 1878.¹

För några år sedan bodde i Hästholmens by en gammal arbetare vanligen kallad »Anders Värme» eller blott »Värmen». Han var barnfödd i Värmland och tjänade i yngre år som lotslärling på Väneren. Sedan tog han hyra på en i Hästholmen hemmahörande galeas, som han även en tid förde som skeppare, till dess bolaget, som ägde skutan, blev oense inbördes och lät hanne ruttna i hamnen. Som äldre bodde Anders inne hos en gammal gumma, Ann-Greta, på Västergårdens ägor.

Svår var gubben att förmå att förtälja sina äventyr, men jag lyckades dock att lösa hans tungas band dels vid en »gökotta» på Ombärg, dels under seglingsturer på Vättern.

Så gott jag minnes, har jag i följande berättelser sökt bibehålla gubbens egendomliga både föreställningssätt och språk. Men som hans mål var en blandning av östgöta- och värmlandsmål, kan det följande ej anses som något språkprov, utan blott som ortsågner om de hemlighetsfulla väsen, som driva sitt spel i sjöar och vattendrag, bärg och skog.

Om sjöfrun.

På femtitalet, började Anders, då ja ännu förde skuta, som ruttne därinne i hamn — för si dän va inte byggd än då, för då börja kaftin på Alvastra å klokkar Svenerts mä — komm ja en gågg frå Borghamn mä skuta tömm å ble driven ännu ner

¹) Ur Småländska landsmålsföreningens i Uppsala samlingar.

te Jo, inna ja kunne ligge opp Hästholmen. Då va ett jävla-vär, för då va dan före juläfte, å då å trolla allti ute för å snappe opp från människera nära bita te hülja, å så jör de te var hülj. Då va ren skumt, då ja komm in i vika mittför där senjörens nu bör, män kunne inte komme in te lann, för då va is, utan lae fast skuta ve isbänne. Dän are ja hade mä mä, han jekk in i byn å to mä sä mi lella kupperflaska, vi skulle — hihhi — förstäs ha lite brännvin te jula — hi, män si när han jekk tebaks, yre då sä, att han höll på å gå ner sä lägg frå skuta, å han te pœ på mä, så ja fekk ut å jälpe'n. När vi komm in i skansen, kunne vi int jör opp ell i spisen, för hela rökfänge va fullt å is å snö, utan för å värme oss to vi oss ett par supa — hihhi — män — hihhi — va'ke då faen, inna vi visste œre å, så va kupperflaska tömm å kamraten lä döfuller på kajytgolve.

Ja lae mä mä, män vakne på natta, ve dü att nän kle opp i bretsen te mä. Ja trodde — förstäs — hihhi — att då va nän å pigera, som ja spagkulere lite för, å lät 'na hålles, å dü dröjde inte lägg stunn, förrn vi va ihop förstäs; män då då va jort, så äanne ja, ho va så slabbi å käll, som om ho legat i sön. Då fräjde ja hänne om ho jort, män ho svarte allri ett enna œr, utan to bara tag i mä å velle häve sä ur bretsen. Då försto ja, att då va nåt jäkelsty å füre, å beyunte läse alle böner ja kunne, män ho höll mä kvar ändå. Då komm ja ihå, att ja hadde füllekniven i böks-era, å ja va så sömnier, då ja lae mä, att ja int to å mä däm, utan bara dro å jakka å lae mä som ja va. Ja som tusan ner i böksefekka å fekk tag i kniven å släggde dän mot a, å si då ble då liv i 'a. Ho på dörra som attan å — jäkeln anodra mä! — va ho int bak som en bygke vass å alldeles grøn som e granrisruska. Män si fram — hihhi — va ho skapt som e rikti människe, för si då, då bå sä å äanne ja.

Sen dän tia har ja allri vatt ute för a mer; män rädder va ja, för si, hadd ja int hatt nåt stål å dägga ätter'a mä, så hadd ho no draet mä ner mä sä te söbotten, å då hadd allt vatt e kusli jul för mä då. Kamraten si han märte iggentigg, utan bara sov å påsto, att ja jög för'n, då ja talte om'et för'n på måran.

Jätten Rödgaavel.

På färd bätledes mellan Hästholmen ock Stocklycke far man tätt under bärget, ock bland de många grottor, som finnas på de sluta bärgväggarna, tilldraga sig två, de s. k. Stora ock Lilla Rödgaavels grottor, synnerlig uppmärksamhet. Av dem ser man den »stora» till hela sin utsträckning, men av den »lilla» blott mynningen. Den senare skall enligt folktron gå ända in till bärgets ihålighet, där jätten Rödgaavel residerar. För honom är naturligtvis denna gång alltför trång, ock han har även till sitt förfogande en annan, som mot Vättern slutar med den s. k. »Rödgaavels port», vilken dock jätten håller noga stängd för att slippa människors nyfikenhet. Huru man, oaktat jättens misstro ock ogästvänlighet, kan eller skulle kunna intränga i Ombärgs underjordiska, av skatter fyllda gemak, lär följande berättelse av Anders.

För mågga år sen komm ja å ett par pojka frå Hästholmen — Olagus va mä, som bör nu på åttigen å har unnantag där, frå Älvarumm, där vi vatt på dansjille hos Ekströmmen. Då va natta före midsommardan, å dän va då äre på en torsda, för annars hadde då inte gått, som då jekk. Då va straks inna sola ränn opp å va så töst, att inte fåjla sagg ens, utan en höre väl droppa som föll å årblaa, då man löfte däm ur vattne. Vi hadde allt süpet lite på natta, för Ekströmmen då va en katier kär, när han skulle te å bju på nåt, så vi va int riktig klare i knoppen; män se ro då jore vi rejält, å ja satt ve röret.

Vi satt å prate å tänkte inte på näntigg, män när vi komm förbi Stokkelykke-ägga å vänne um te Hästholmen, så fekk ja syn på Rödgaavels port å — faen ta mä! — töckte ja inte, ho sto liksom lite på glänt. Då sae ja og te kamratera, å då töckte do mä, män bae mä för Jessu skull hälle bätter ifrå bärjet, så faen inte kunne nå däm. Då jore ja, för ja va allt lite kuslier mä; män rädder va ja inte, för ja å födder en söndasmaran, just som de beyunte å rigge te örka, å söndasbarn har säent faensty igga makt mä.

Då hukse ja, män di are rödde, å ja sae int te däm, utan lae te å skrike: Rödgaavel! så möe ja orke mä. Män nu ble då ett jakla liv å i bärjet. Då te knake som i en gammel dörr, som int vatt öppnader på mågga år, å sen så skrek då, så då rågge i bärjet. Ja vänne mä um, för ja velle si, va då va; män ja vänne mä snart um ijänn, så rädder ble ja, för ja kunne int se

nået å hele bärjet, utan så bara liksom en stor kappe å grått vammel, som flakse för vinnen, som nu beynte blåse i ett nu. Kamratera däm så ja int te, för di va så rädde, att di krupet unner toftera, å jülver va ja int stort likere. Män ja hae däm för guds skull te ro, så vi komme hemm te Hästholmen, inna Rögavel hann fatt oss, å satte mä jülver te å ro mä. Vi rodde, så skummet yre krigg oss, män tores int se opp, för då hadde vi väl blett så rädde, att vi int kunne ro, um vi fått se på'n hele tia, utan vi bare rodde å tores int öppne öjena, förn båten fløj opp på stranna ve fiskar-Joans stuva.

Nu va vi glae å takke Gu för räddniga, å sen to vi oss ett par doktia klugka, för vi hadde rott, så vi va ännu svetta. Å då häriga är rone sanniga, för då kann härrn nøkk få höre å Olagus. Män han tökker int um, att man taler mä homen um'et, för han å kavatier nu å tökker, han va en siter då, som int ble ärjer å så ätter, va då va, utan bare som en harakulsig lae i väj, tess han komm utanföre stueknuten.

Rögavel ook Omma.

Dän häriga Rögavel — si så kaller di'n, för'n sa ha lägg't, rött jägg — han bodde förr inte i grotta, utan i kalkhöjen på Siks äjer. Han komm en gägg från sön å hadde feskat, å jekk då opp på Stokkelykke äggar, å där ble han ståenes, för han fekk se, dronnig Omma va där mä sitt folk å danse. Ho rådde då om bärjet, o Rögavel hadde inte sett 'na forr, för han tores förstås allri va ute i solfin, dän attan, för då hadde'n runnet ihop te en sten. Män Omma, sier di, skulle vatt gudlicer å sä, om ho int va kresten — män då va ho nøkk int, för Kristus va la inte födder än ve dän tia.

Rögavel han glødde på, hur di danse, å hadde allri sett så möe grannt förr på en gägg. Han lae å hemm å samle sie kära å komm över kvinnfolka som ett yrevär. De to var si utå fröknera, män Rögavel to själva Omma å fløj in mä'a i grotta. Där beynte han te å ha kolifäjj mä'a, män ho sjändes förstås för å tökke om dän röe fuligen, å trolla då kunne ho allt lite, så ho fridde sä ur klöra på lejigen. Ho klage, då va så varmt i hola, å hae jätten glytta lite på döra — så ho kunne

få lite fresker luft, å när han jore då, skapte ho om sä te e dümma, som ränn ut över hele Hästholmsvika, tess ho komm te kvarna. Där stej ho opp för Alebækken, di kaller, förbi Alvastra, ännu opp i Tåkern, å där stante ho, för dit kunne jätten int komme, för han drugkne då i Dagsmosse.

Ho sörjer allt sitt granne bärj, för när då ätter en klar da solar te krigg Jässen, så kann en se på natta, hur då kommer liksom folk opp ur Tåkern — då ä allt Omma å hannes frökner, å di går opp på bärjet ve Højelia å drar fram därifrå te Stokkelykke, för på natta tores ho int komme förbi Rögavels grotta, för då to han hanne nøkk ijänn. Män på måronsia, då sola håller på te rinne opp, då drar ho sä över sön förbi Hästholmen te Tåkern, å då kann en se fullt tydelit, att då ä kvinnfolk som ä ute å går på vattnet, för sola släpe ätter däm.

Rögavel ook Alvastra munkar.

Rögavel liksom alla tokka där spöken å sit tökkte int möe om, när di böggde klostre i Alvastra, utan mugkeras jälleko störde'n, å han fekk kantro int sove i fre om daa, å då svarte di i bå Tollsta å Heda mä sia klokker. E natt ste han opp på bärjet över si grotte, män Alvastra så han int, för bärjet sjynde för, män en fiskare från bygda fekk han tag i, å dän fekk lov sia, var klostre lå. Han skulle då te å kaste sten, män fekk bare tag i småsten, å di hann int fram, utan stante i bakken ovanför Jyllenbammars, Västra Let di kaller. Då skulle'n te å drägke däm, män dän dummsan trodde la, att vattnet kunne rinne oppför bakka, män han fekk nøkk läre sä aent.

Han grävde å grävde, å rässom då va, hadde han grävt en kanal ännu jenom bärjet te cärrpöln ve Alvastra trügår. Å dän gäggen träffte kaftin på, då han skulle te å ränse opp hola för te å plantere krabber älla nån aen sorts fisk där, för vattnet sprute opp ur holet, å han ble rädder å lüt täppe te't ijänn, å nu ä iggen kropp te å hitte't mer.

Mugka di va allt vakne å unnre, va då va för väsen i bärjet. Män när vattnet beynte te å rinne, grävde di gäggar frå hola ner te cälla, di har än, för di va slua di å tögge, då va bittter å få gott vatten ännu in på näsa på sä in te drikke dyvatten ur

Alebækken alla behöve gå te sön ätter varevelia droppe. Čalla dän čänner härrn la te, å dā å gott vatten i'a, å likere finns int i hela bygda, så Rögavel hadd int möe för han skulle te å drägke mugka, utan han jore dām bara en go čänst i stället. Dā ble'n ärjer å brydde så int mer om dām å krop allt lägger in i bärjet för te slippe höre piggle på de tre store čöa.

Om skogsfrun.

Män notarien än hadde gārñ, som härrns sväger nu har, skulle ja en gāgg gå te bärje å lete rede på ett par čör, som hade gātt ner sä. Män jädrigen go näen får mä mer te å gå över bärje, sen sola runnet ner, för så rädder ble ja dā.

Ja jekk opp ve Nördströmmens, ve dän store linna där står, å komm te Bene-strete, di kaller, för dā streter i bena å gå opp där — män när ja komm oppför lia, fekk ja höre lik-som barnskrik nerifrån čärret, där å mella Jässen o Heje. Ja tökkte, dā va synn te låte stakkarn rope på jālþ så lägge, å ja ga mä å å lete äfter-at. Män ju lägger ja komm, dess lägger tökkte ja skriket va ifrå mä, å så jekk ja å lette, tess ja kommet riktit vilse, å ble äne förfaslit rädder, för dā beynnte te å storme å gny i skogen, fast dā inte röre sä ett löv, dā ja lae å från Hästholmen.

Dā tågte ja, att dā va la skogsfrun, som velle mä nået, å ja som tusan å mä rokken å västen å to dām avia på mä ijänn, å dā fekk ho igga makt mä mä mer, å ja čände straks ijänn mä¹ att ja va kommen äne ner te Surmossen, emella Heje å Älverumm, i stället för te Stokkelykke. Lykke va dā, att ja kräggde västen, som ja jore, annars hadde ja nøkk stannet först i själve mossen, för där tökkte ja ja så'a liksom ett lite barn som vinslo å ga sä. Män dā va bare dän dära čuvkona, skogsfrun, ska ja säjje.

Om Germunds stall.

Inna patron på Hovgården fått Svartsvald äsönnfat frå kron-parken, bödde där en bonne, en rikti čuvstryker, som di kallte

¹) Hskr. har igena = ijänn-a.

Järmund, å han hadde en farli lykke mä kritter, å te sist hadde han knappt rumm mä dām. Män si sia mägge kritter fekk han bare mä čuvkonster.

Melle hans bite å de aret lå en mosslegg, som härrn nøkk sett mella Heje å Västra Väggar. På si sia hadde han en čur bunnen å framför dän e ko, å čurn beynnte förstās te å lukte på'na å råmo. När čöra på are sia höre dā, ble di topprasane å velle te'n förstās; män dā fastne di i mossen. Dā passte Jermund på å dro opp dām, å sen sae han te bönnera, att dā va en jätte som bödde unner mossen, å han dro ner dām te sä. Å dā trodde di, di dumme jävla, män Jermund han ble riker på'et han.

Män tro int, han fekk si lön för'et? Joo dā. En gāgg ga han så ut för å dra opp e ko, som han allri sett liken te, som hadde fastne i dā värste hole i hele mossen. Män när han komm ut te'a, skapte ho om sä te en stor jätte, o dā va väl Rögavel själver — han to fatt i'en o dro ner'en mä sä, å sen har en allri hört äller sett Jermund mer.

Män alle di čör han stulet frå bönnera, di lae å hemm var te sitt, å dā kann en tro, bönnera ble glae, å di påstår, att när en čur böler på bärje å e ko svarer homen, så sukkar dā liksom å en männifa i hole, där Jermund ble nerdragen å jätten. Å kritter törs en allri släppe dit utan te å ha vallare mä, för dā drar jätten ner dām te sä.